

Словотвірний тип похідних на **-аж** належить до малопродуктивних або виявляє продуктивність в сфері спеціальної термінології.

Слід зазначити, що, коли в мові з'являється ряд іншомовних слів, в структурі та семантиці яких можна помітити деяку подібність, виникають умови для морфемного аналізу цих слів в рамках словотвірної системи мови, що їх запозичує. Таким чином, вже можна допустити вичленовування суфікса **-аж** у наступних словах:

1) *ажіо* – *ажіо-т-аж*; *трико* – *трико-т-аж* (класифікуємо **-т-** як запозичений інтерфікс, аналогічно: *арго-т-изм*);

2) *плант-аж* – *плант-ація*; *вітр-аж* – *вітр-ина* – *вітр-ифікація*; *вант-ага* – *вант-аж* (виділяємо ці морфеми, що виключають одна одну).

Навіть слово *віраж* у своєму другому значенні: «хімічний розчин, в якому промивають відбитий фотознімок, для надання бажаного забарвлення» [ВТС, с. 189] можна поділити на морфеми, ставлячи його в один ряд зі словом *вірувати*: «фарбування фотографічних зображень» [Там само]: *вір-аж* – *вір-ування*.

Похідні на **-аж** позначають: 1) назви предметної дії: *дубляж*, *зондаж*, *інструктаж*, *монтаж*, *продаж*, *розпродаж*; 2) назви на позначення понять, що виявляються в наявності одиниць виміру: *кілометраж*, *вольтаж*, *літраж*; 3) назви збірних понять: *картонаж*, *типаж*; 4) назви на позначення процесів: *пикетаж*, *татуаж*, *ажіотаж*; 5) назви на позначення особи (*персонаж*) або конкретного предмета (*сінаж*, *трикотаж*).

Аналіз морфонологічних особливостей іменників на **-аж** дає можливість зробити висновки, що позиція суфікса в кінці слова, після кореня, зумовлює можливий фонетичний вплив на кінцеву фонему кореневої морфеми. Характерно, що за фонемною структурою **-аж** являю собою двошоломорфну морфему, аломорфами якої виступає **-аж** (*зондаж*, *картонаж*, *патронаж*); **-яж** (*камуфляж*, *дубляж*). Аломорф **-яж** займає позицію після кореневої передньоязикової сонорної щільної приголосної /л/.

Необхідно зазначити, що в сучасній українській мові для вираження активної незавершеної дії частіше використовується питомий український суфікс **-ни/ї-**, «який є функціональним аналогом **-аж**: *трен-аж* – *трен-ува-ння*, *цемент-аж* – *цемент-ува-ння*. Граматична сполучуваність суфікса **-ни/ї-** – має вищий ступінь, не регламентована іншомовними основами й характеризується стилістичною сумісністю» [1, с. 115].

Таким чином, процес формування суфіксального статусу елемента **-аж** дає можливість дослідити словотвірну і морфонологічну адаптацію іншомовних слів, що знаходять вияв насамперед в утворенні системних словотвірних та мотиваційних відношень із питомими та спільнокореновими запозиченнями.

Вивчення морфонологічних особливостей іменників на **-аж** дає можливість вивести морфонологічні моделі для віддіслівних і відіменникових похідних і сформулювати морфонологічні правила.

Умовні скорочення

ВТС – Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) /Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпін: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

Джерела і література

1. Безпояско О. К., Городенська К. Г. Морфеміка української мови. – К.: Наук. думка, 1987. – 214 с.
2. Клименко Н. Ф., Карпіловська С. А. Словотвірна морфеміка сучасної української мови. – К., 1998. – 162 с.
3. Панов М. В. Русский язык и советское общество. Словообразование современного русского языка. – М.: Наука, 1968. – С. 214-216.
4. Смирницкий А. И. Лексикология английского языка. – М.: Изд-во лит-ры иностр. яз., 1956. – 178 с.
5. Циганенко Г. П. Словарь служебных морфем русского языка. – К.: Рад. шк., 1982. – 240 с.
6. Шанский Н. М. Очерки по русскому словообразованию. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1968. – 310 с.

Іванова К. А.

ТОЛЕРАНТНІСТЬ І ЕМПАТІЯ ЯК СПЕЦИФІЧНІ РИСИ КОМУНІКАТИВНИХ ПРОЦЕСІВ МІЖКУЛЬТУРНОГО ДИСКУСУ

Велике методологічне значення для з'ясування особливостей міжкультурної комунікації представників різних націй мають категорії «толерантність» і «емпатія». *Толерантність* (від лат. *tolerantia* – терпіння) ми розуміємо як терпимість до іншого роду поглядів, вдач і звичок. Зрозуміло, що толерантність необхідна стосовно особливостей різних народів, націй і релігій. Вона є ознакою впевненості в собі й усвідомлення надійності власних позицій, ознакою відкритої для всіх ідейної течії, що не боїться порівняння з іншими точками зору і не уникає духовної конкуренції.

Здатність уявити себе на місці іншої людини і зрозуміти її почуття, бажання, ідеї і вчинки визначається категорією «емпатія». Використання емпатії є важливою частиною методів *психологічного* консультування, запропонованих американським психологом Карлом Роджерсом [1, с. 293].

Одне з найбільших досягнень цивілізації пожевано з умінням знаходити контакт між представниками всіх культурних світів.

Одна справа – мати представлення про іншу культуру, знати її мову (у широкому значенні вміщуючу всю систему символів і символічних дій) і інша справа – спробувати зрозуміти інший світ і визнати всі наслідки усвідомлення факту універсальності людської природи, що виявляється в створенні різних унікальних культур із власним поглядом на світ, з особливими традиціями і ритуалами, зі своїми цінностями.

У свідомості і психіці людини існує сильна тенденція до опору можливому впливу з боку іншої культури, і ця тенденція найяскравіше виявляється в етнічних культурах, характерних для традиційного суспільства. Ця ж тенденція виявляється й у національних культурах, характерних для суспільств Нового часу. Досягнення міжкультурного розуміння і крос-культурного співпереживання вимагає великої психологічної перебудови і припускає наявність особливих методів проникнення в сили опору «іншим» культурним впливам, що мають у психіці людей.

Людям, що попадають в інший культурний світ, потрібні роки для того, щоб освоїтися в «новому» для них символічному просторі. При цьому кращу пристосованість демонструють індивіди, які представляють ті

культури, у яких є досвід міжкультурного спілкування і, навпаки, представники більш замкнених культур сутужніше освоюють культурну символіку «інших» світів. Багато емігрантів, що прожили половину життя за кордоном, виявляються не в змозі зробити остаточний ціннісний вибір, метаються між «далекою своєю» і «близькою чужою» культурами [2].

У цьому розумінні російські люди як представники багатонаціональної культури Росії з її тисячолітнім досвідом спілкування з різними типами культур (як Сходу, так і Заходу), мають найбільш високий рівень толерантності. Прийнято умовний розподіл людей на *інтровертів* і *екстравертів*. Перші живуть мовби з «себе у світ», а другі – «зі світу в себе». Інакше кажучи, інтроверти звернені на самих себе і зосереджені на собі, а екстраверти представляють їхню повну протилежність. Ця розповсюджена градація застосовна до типології, системному чи структурному аналізу з метою ідентифікації та більш великих об'єктів, у тому числі і масштабному комплексі питань про російський національний характер. Російський тип цивілізації – інтровертний. При зовнішній відкритості до впливу інших культур вона внутрішньо залишається несприйнятливою до них. Найбільший знавець російської культури, академік Дмитро Лихачов проводить межу між Росією і Заходом на принциповій різниці в типі цивілізації. Росія, як вважав Лихачов, це «... цивілізація Слова і Духа, Душі, а не цивілізація Справи, як на Заході» [3, с. 3-6].

Формування толерантності виступає метою багатьох інших культур (як Заходу, так і Сходу), хоча є різні типи індивідів по ступені пластичності та здатності до навчання. Багато чого залежить і від віку. Молоді більш відкриті для культурних впливів і навчання. Туристи чи представники колоніальної адміністрації, в силу свого споконвічно відчуженого положення, не піддаються навчанню, що включає такий необхідний елемент міжкультурного спілкування як повага і бажання зрозуміти. «Дотепер люди, що представляють одну культурну групу, мають труднощі з визнанням того факту, що представники інших культурних груп теж люди» [4, с. 18]. Інший автор, В. Освальд пише: «Ми називаємо групу диких племен, що живуть у Північній Америці, ескімосами. Ця назва означає «той, хто їсть сиру рибу». Однак ескімоси називають себе «інупук», що означає «дійсні люди». Своім ім'ям вони підкреслюють протиріччя, що існує між собою і всіма іншими людьми, що можуть бути реальними, але «не дійсними» [5].

Така практика відношення до індивідів зі своєї культури як «до людей», а до інших індивідів як «не зовсім людей» характерна і донині для деяких (а, може, багатьох) культурних груп незалежно від того, чи є вони представниками етнічної культури чи національної, традиційної культури чи модерна. Це ставлення виявляється і в поглядах латишів на росіян, росіян на чукчів, слов'ян на албанців, білих на чорних. Це ставлення симетричне, хоч воно і називається шовінізмом. У широкому змісті, усі форми придушення, насильства, експлуатації людини людиною засновані на примітивному первісному трайбалізмі, що поділяє світ на «своїх» і «чужих», і твердженні про власну моральну перевагу і неповноцінність інших людей.

Такі відношення між культурними групами зародилися в давні часи, коли внутрішньогрупова солідарність виступала основою виживання виду. Але в умовах сучасних суспільств, що володіють могутнім знаряддям масового знищення, тенденція заперечувати повну людяність інших людей складає серйозну загрозу людству як виду. Це головна причина необхідності виховувати м'яке відношення до інших культур, формувати індивідів дійсно толерантних, які не дивуються «дивинам» «не таких як ми» людей і усвідомлюють свою подібність з іншими людьми.

У роботі, присвяченій проблемі міжкультурного розуміння (cross cul-tural awareness) Р. Ханвей виділяє кілька рівнів такого розуміння [6].

Рівень	Інформація	Спосіб одержання	Інтерпретація
1	2	3	4
1	Знайомство з незвичайними чи дуже помітними рисами іншої культури	Туризм, підручники вивчення географії, відео-фільми	Екзотично, неймовірно, ексцентрично, шокує
2	Знайомство з деякими важливими рисами чужої культури, що контрастують зі своєю культурою	Ситуація культурного конфлікту	Неймовірно, ірраціонально, лякає, що викликає фрустрацію
1	2	3	4
3	Знайомство з рисами культури, що контрастують зі своєю культурою	Інтелектуальний аналіз	Це можна зрозуміти
4	Знайомство з почуттями людей-представників чужої культури	Заглибленість і проникнення в іншу культуру	Цьому можна довіряти

На першому рівні індивід, що потрапив, наприклад, у Японію, визнає, що японці перебільшено ввічливі. На другому рівні їхня ввічливість і величезна кількість незрозумілих жестів можуть дратувати даного індивіда, оскільки використовувана культурна символіка контрастує з тією, що прийнята в його «рідній» культурі.

На третьому рівні знаходяться ті, хто здатний на інтелектуальному рівні зрозуміти наявні розходження між двома культурами. Тут же досягається здатність до довіри, заснована на простій ідеї, що представники іншої культури – теж люди. Але і цей рівень не достатній, хоч і більш досяжний, ніж наступний, четвертий рівень.

Четвертий рівень характеризується досягненням здатності до глибокого емоційного співчуття – емпатії як здатності поставити себе на місце іншої людини в контексті його культури.

Відповідно до запропонованої схеми, довіра досягається тільки на третьому і четвертому рівнях і тільки на основі довіри можливе досягнення емпатії. Як затверджує автор статті, третій рівень, чи інтелектуальне усвідомлення культурних розходжень, є більш досяжним і найбільш реальним, хоча і не достатнім. Для того, щоб досягти четвертого рівня, необхідно досліджувати нові методи психологічного впливу.

Здатність до жалю є чудесним дарунком, що, на думку деяких філософів (Шопенгауера, наприклад), складає єдину емоційну основу моралі: «тільки страждання, нестаток, небезпека, безпорадність іншого спонукають нашу участь прямо як такі» [7].

Нам представляється, що поняття емпатії ширше, ніж поняття жалю, оскільки воно вмщує не тільки співчуття в біді, але і співпереживання радості. Емпатія – це здатність до співчуття у всьому емоційному спектрі. Це, в підсумку, здатність поставити себе на місце іншого в його ситуації. Це здатність перебороти рамки своєї життєвої ситуації, а також перебороти ті рамки, що обмежують поведінку людини в традиційному суспільстві.

Не можна не визнати, що засоби масової інформації (включаючи фільми різних країн) роблять більш відкритими для нас інші культурні світи і формують у сучасної людини здатність до розуміння інших культур як основу для появи жалю і емпатії. Сучасним людям, якщо їх порівнювати з представниками традиційних культур, властива велика відкритість як передумова більшої здатності до емпатії. У замкнених співтовариствах традиційних культур існувала більш жорстка система регуляції поведінки людини (ритуал), місце індивіда в суспільстві і все його поведження було чітко визначене його соціальним статусом. Наявність твердих ієрархічних рамок усередині культурного спілкування робило складною можливість міжкультурного спілкування як сфери, недоступної для традиційних способів регуляції.

Культура Нового часу виробила свої, більш універсальні способи регуляції усередині культурного спілкування (етикет), що досить успішно регулюють міжкультурне спілкування на всіх рівнях (дипломатичний етикет, повсякденний, святковий, діловий етикет, етика бізнесу і міжнародних контактів тощо.). Модернізація суспільства привела до трансформації характеру спілкування як усередині національної культури (між представниками різних соціальних шарів, різних субкультур, різних етносів), так і між національними культурами, а також між цивілізаціями.

У сучасному суспільстві людина демонструє значно більше симпатії і емпатії стосовно інших культур, ніж був здатний представник традиційного суспільства. Цей факт набув відображення в літературі [8].

Якщо це так, то сучасна людина характеризується зовсім іншим поглядом на світ, зовсім іншою здатністю до змін, ніж традиційна людина. Якщо сховані здатності до емпатії можна навчити і якщо можна її активізувати, тоді можна сподіватися на те, що залишилося докласти зовсім небагато зусиль і ми досягнемо рівня психологічної емпатії. Може це сфера культурної футурології, про яку пише, наприклад, професор університету в

Міннесоті М. Маруяма, який вводить новий термін – транспекція для позначення стану глибокого проникнення в проблеми іншої людини і занурення в його культурну ситуацію, коли людина намагається повірити в те, у що вірить інший і зробити такі ж висновки. Транспекція не збігається з інтелектуальним розумінням. Вона відрізняється від емпатії тим, що виникає між двома індивідами. «Транспекція це транспізнавальний процес, що намагається навчитися іноземної віри, іноземному висновку, іноземним почуттям і наслідкам цих почуттів, існуючим в іноземному культурному середовищі. У стані транспекції індивід тимчасово починає вірити усьому, у що вірить інша людина» [9, с.21].

Якщо емпатія – це здатність уявити себе на місці іншої людини, не виходячи з контексту власної культури, то транспекція – це здатність уявити себе на місці іншої людини в контексті його культури.

З огляду на сказане можна спробувати змоделювати різні типи людини в залежності від їхніх здібностей до міжкультурної комунікації.

Традиційна людина	Не здатний уявити іншу позицію, крім тієї, у якій він знаходиться, цілком ідентифікує себе зі своєю соціальною роллю.
Людина Нового часу	Здатний до уяви і навчання різних ролей у контексті своєї національної культури.
Людина постмодерна	Здатний представити й уявити себе у всіляких ролях в інших культурах.

Нам представляється, що в більш графічному виді можна зобразити загальну тенденцію розвитку людства в аспекті формування здібностей до міжкультурної комунікації в такий спосіб. Кілька кіл відображають рух від локальної перспективи через розширення психологічних можливостей індивіда, включаючи здатність до уяви себе як представника іншої культури з усіма наслідками, що випливають.

Важливими моментами цього рівня є визнання людяності представників інших культур, незважаючи на їхню удавану незрозумілість. Інший момент пов'язаний з формуванням здатності подивитися на свою рідну культуру з боку, тобто очима іноземця, це важливо для «перспективної свідомості», що відповідає четвертій стадії взаєморозуміння і притаманне людині постмодерна.

Якщо місцевий представник локальної культури здатний досягти хоча б на мить погляду на свою культуру, властивого іноземцю, він досягне такої стадії самопізнання, яку не можна досягти ніяким іншим шляхом.

Таким чином, можна стверджувати наявність різних типів особистості – комуніканта, що представляють різні типи культури (традиційна, модерн і постмодерн) і свої специфічні способи спілкування, які багато в чому визначають його успіх.

Традиційний тип культури породжує людину, що суворо дотримує своєї соціальної і культурної ролі, не здатну до зміни власного іміджу і нетерпиму до «інших» ціннісних світів. Її образ світу обмежений локальними рамками етнічної культури і тієї межі сприйняття, що визначені його соціальною роллю.

Представник культури модерну (сучасна людина) має більш широкі світоглядні перспективи, він включений у більш широке коло спілкування і мислить у державному, національному масштабі. Він більш здатний розуміти «інші» цінності і має велику здатність до емпатії.

Сучасний тип особистості виник не в результаті планування, але в контексті соціальних умов, що змінюються, і культурних контактів, що розширюються. Тип людини постмодерна також створюється не штучними засобами, але є результатом змін у системі утворення, а також результатом широких соціальних процесів, що включають великі взаємодії та контакти у світовому масштабі. Важливу роль у розвитку цього феномена можуть зіграти система утворення і культурна політика.

Сьогодні необхідно таке утворення, яке б надавало студентам максимальний досвід інтелектуального пізнання інших культур, досвід емоційної підтримки і емпатії. Для цього потрібен не тільки час, але також специфічний психологічний клімат, продукуючий симпатію і довіру. Чим більша кількість людей досягнуть стану описаного четвертим рівнем освоєння іншої культури, тим менше буде ціннісних конфліктів (національних і що відбуваються як усередині, так і між культурами).

Як приклад подібного «рішення» усіх проблем міжкультурного і міжцивілізаційного спілкування можна навести наступні твердження: «При всій розбіжності між локальними цивілізаціями, що існували як в минулому, так і існуючими в наш час, ми вправі говорити про втілення в кожній з них загальнолюдських соціальних і моральних цінностей. А розбіжності між ними представляються вже не як їхня культурна несумісність, а як міра втілення культурних неминущих цінностей, що є загальним надбанням людства, зв'язаного загальною долею. У свою чергу це дозволяє нам побачити сенс всесвітньої історії в становленні, утвердженні загальнолюдських цінностей і в їхньому сприйнятті всіма народами нашої планети» [10, с. 11].

Людина постмодерна включена у світову систему комунікації, має представлення про глобальні перспективи і має здатність до усвідомлення факту залежності всіх людей (включаючи себе) від культурного середовища. Людина, яка володіє загальнолюдським масштабом оцінки, теоретично є більш раціональною і більш толерантною.

Література

1. Шихирев П. Н. Современная социальная психология в США. – М.: Наука, 1994. – С. 290-293.
2. Леденева Л. И. Эмиграция во Франции: возможности профессиональной адаптации // Проблемы прогнозирования. – 1997.
3. Лисовский И. Н. Этнокультурное мышление: грани, ограничения, ограниченность // Культурология: Новые подходы. Альманах-ежегодник. – 1997. – № 2. – С. 44-45.
4. Hanvey R. S. Cross-culture awarness // Toward Internationalism. – 1986. – 18 p.
5. Oswald W. Understanding our culture. – Winston, 1980. – P.44
6. Шопенгауэр А. Об основе морали // Свобода воли и нравственность. – М., 1992. – С. 89-107
7. Lerner D. The Passing of traditional society. – Free Press, 1998.
8. Maruyama M. // Toward a Cultural Futurology // Culture Futurology Symposium. – University of Minnesota, 1958. – P. 21.

Иванова-Лукьянова Г. Н.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ АВТОРСКОЙ ИНТОНАЦИИ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА

В последнее время значительно оживился интерес к русской интонации. От методических проблем, связанных с преподаванием русского языка как иностранного, он перекинулся на теоретические проблемы интонологии. Ученые начинают углубленно изучать процесс возникновения интонации, физиологическую природу ее изначального становления, разносторонние интерпретации речевого тона. Взгляд на интонацию ученых разных областей: лингвистов, искусствоведов, культурологов, психологов, физиологов, театроведов, специалистов по сценической речи, музыковедов – открывает новые направления в этой науке. В целях поиска новых подходов к решению старых проблем в Москве, в «Независимой академии эстетики и свободных искусств» создан и уже несколько лет работает семинар «Интегративная интонология».

Новым веянием в интонологии являются и факты безоговорочного принятия таких положений, которые раньше считались не просто спорными, но и недопустимыми.

Одним из таких фактов является признание «интонации письменного текста». Многими лингвистами категорически утверждалось положение, что интонация существует только в звучащей речи и что изучать можно только интонацию устной, разговорной и озвученной письменной речи.

Факт существования интонации в незвучающей речи уже не требует доказательств. Он является следствием другого важного положения, связанного с признанием за интонацией статуса языкового явления. Об интонации как о факте языка писал еще А. А. Реформатский в одной из своих последних работ «Прологомены интонации» («Фонологические этюды») [1]. То, что интонация существует не только в речи, но и в языке, открывает для исследователя новые горизонты.